

Милосав МИРКОВИЋ

ИСТОРИЈА, ТРАГЕДИЈА И ФАРСА

Добрица Ћосић: *ВЕРНИК, БИГЗ, Београд, 1990.*

Ево романа који неће бити овенчан као роман године, него већма као роман епохе. *Верник*, као круна трилогије о Србима, а у Београду, Москви, Паризу, Бечу, и белом божијем безбожном свету, довиуно се и доврхунио са претходним томовима својим: *Грешник* (1985) и *Ошћадник* (1986). Сада је у руци сваког читаоца корен, стабло и плод. Трокњажје, триптихон или трилогија, како вам драго.

А кренуло је од *Корена*, преко *Деоба*, и катрена *Време смрти*, да би се, само *Бајком*, залутало у пределе и рокове фантастике. Добрица Ћосић, у високој коксари песком твораштва, и са високим књижевним стандардом модерног романа остварио је сан Исидоре Секулић да испише сагу о биолошкој, социјалној, политичкој и интелектуалној судбини српског народа од средине деветнаестог до дијастоле двадесетог века.

Верник књижевном снагом и епским памћењем завршава кореновање, укореењивање добра и зла у људима и пародима. Бриљантним епским замахом разоткрива илузије, предрасуде, синдрома, братоубилачке трагедије која се одиграва на монструозној светској сцени, а под бласфемичном режијом большевичке камариле из хотела »Лукс«. На приповедачком конвејеру Добрице Ћосића историјско братство са дијалектиком злобратства, најдуже и најдубље проходе фамилије *сељачке Дачића* и *траћанска Кашића*. Растављене, разуђене после првог светског рата, оне су на крв и нож затечене првих недеља другог светског рата, у Прерову, прапостојбини и једних и других. У том пракорену серпствујущих Буденброкових, Форсајтових, Самгинових, — како би новинарски сладокусци волели рећи.

Али, поред ових класично извајаних (рељефних по обрасцу велике епске уметности), фамилија Србије на разбојишту нашег века, магнетним пољима романа креће се и она интернационална фамилија људи гвоздене воље, атеистичког монополизма и большевичке грандеелоквенције, Богдан Драговић и Петар Бајеввић (протоטיפа Голубића и Чолаковића?), који се преко »женске линије« устоличавају у београдској, буржоаској породици Катићевих. *Верник* је, међутим, оприповедао судбину и смрт Ивана Катића, који је младићем у сметовима првог светског рата, за тренутак нестало са књижевног видика, у магистрали четвртог тома *Време смрти*. Иванов повратак из Париза, очи априлске катастрофе Краљевине Југославије, мото је *Верника*, а његова смрт од руке немачког официра у јесен 1941, у Београду, епилог је овог узбурканог и узбудљивог романа — реке.

Време зла и време смрти укрстили су се коначно у саги о Вернику, који је израстао из Грешника и Отпадника. Дијаболика политичког злорађања и ариivistичко братоубиство као генетички ребус нерепшив и код најумнијих Срба, државника, научника и писца, силовито освајају странице замашног романа Добрице Ћосића. У другој недељи окупираног Београда, налазе се Иван Катић, комунистички верник, идеалист и бољшевички свеверник реалист Петар Бајевић. Њихов дијалог је кратак, елементаран као животни разлаз и политички растанак од илузија и прагме »комунистичке« дијецезе.

»Поуздано знам да она тебе више не жели да види. Ти си, ипак, убица Пејше Бајевићу!

Петар задрхти од Ивановој мирној гласа којим пошврћује своје речи. Учини најор да му не дрхти глас:

Ми смо данас сви убице, Иване. Ко ти није данас, биће сујра.

Нећемо сви бити убице, Пејше.

Морамо. Ми се делимо на оне који бране наду људима и народима и оне који му убијају наду у нас...«

Такозвана интернационална истина, бољшевичко вјерују без остатка, коначно пуца као порцеланска ваза са Сатаном на ободу. Иван Катић је, атлетски снажно, интелектуално испељено, изишао из партијске Пандорине кутије, и коначно рекао реченицу свога Успења: »Твоја истина никад неће бити моја истина.« Сензација зла издржаће још неколико дана док Ивана Катића, митског и физичког јунака романа не стигне смрт. Убице су међу нама и око нас. Време смрти одбројава жртве. Време зла десеткује властито биће народа где убише ничу »ко из земље трава«.

Верник као и Отпадник, стога, налази своје литерарне јунаке у Богдану Драговићу и Петру Бајевићу, приповедачки, фабулаторски не губећи из вида судбину Ивана Катића, као јунака другог тока, као човека без својства, односно без својства романтичара или реалистика у коминтерновској кули од слоноваче, у вавилонској хотелској капели званој »Лукс«. У полумраку московских година, у полумраку хотела »Лукс«, где се »људски корак није чуо од густих перзијских ћилимова« одиграла се (не)суђена судбина компартијских ликвидатора и жртава, доушника и досудника, свих који су »инсталирали« револуцију без перспективе и оних видовитих што су предвидели сву моралну и политичку перспективу револуције.

Ћосићев грешник се питорескно, убедљиво преображава у отпадника, интернационално инспирисан Драговић бежи у националну инспирацију, фанатик мења кожу, кожу изубијану, изрвашену, искундачену, за кожу јеретика, ловца уловљеног властитим оружјем. Литерарно су тако снажно унапређени и Драговић и Бајевић и Иван Катић.

Иван Катић је и у казивању — како пише Милан Радуловић — својих доживљаја из доба дечаштва распет између тежње да заштити свој унутрашњи свет, да га себи и другима представи као самодовољан и неприкосновен микрокосмос којим једино он господари, на једној страни, и на другој страни, сталне потребе да се идентификује са нечим изван себе, са неком идејом, идеологијом, животном философијом или вером, а најчешће са генусом, самим човеком и човечанством као интелектуалним апстракцијама — па тако и своје доживљаје младости приписује сваком младалаштву. На сопствено изненађење и разочарење,

он у себи увек налази неке пориве, »грешне мисли« и »стидне поступке и доживљаје« који ту идентификацију онемогућавају. Отуд његово узнемирено духовно биће и његова жива свест и душа не могу да нађу ослона и смирења ни у индивидуалном животу и персоналној душевности ни у ономе са чиме жели да се идентификује и у чему жели да се утопи. Духовни динамизам, драма његовог живота и трагика персоналног бића своде се на трагање за идентитетом и за чврстим темељом индивидуалне егзистенције. У том трагању он се приклонио комунистичкој религији, али у њој није нашао трајну и истиниту могућност и пут превазилажења природне егзистенцијалне зебње.

И *Верник*, већма него *Грешник* и *Ошћадник* има епску динамику наизменичних замаха и измаха, како је говорила Исидора Секулић. Има такође један распон од обртања унапред или унатраг. Специфична тежина историјског разумевања не суспреже, не задржава немерљиве силе бића романсираних у осећању и онеобичавању личне позиције, личне судбине где »древност има вредност суштине« (Керењи) чиме се сугерише »јединственост свести о актуелној и најстаријој прошлости« (Јунг). Прошлост је недовољно позната земља, неко је рекао, и тамо све као да се збива другачије. Па ипак, у тој непознатој, полузаборављеној замљи осећамо се из неразумљивих, или полумразумљивих разлога као код куће! Није ли мит моћан отуд што у нашој свести и подсвести живе и делују представе о времену као последњем судији, па отуд све »трајне структуре« задобивају моћ над нама; не почива ли на томе и култ културе? Не прекрива ли се и појам вредности ауторитетом прошлости као трајање које успеличује?

У последњој интимној белешци, некој врсти дневника, аутопсије, исповести или молитве, Иван Катић сажима своју судбину, свој животопис, који уистину пише његов вршњак, његов »класић«, његов двојник Добрица Ћосић: »Покушавао сам да ступим у Историју. Понудио сам јој и главу. Прогнали су ме, презирући моју жртву.« Недавно је париски »Фигаро-магазин« општоумно прочитао, на француском, *Грешника* и *Ошћадника*, тако да се закључак његовог критичара доследно може односити и на *Верника*: »Револуција, истиче Ћосић почиње оеубиством, наставља се братоубиством, и достиже врхунац у чедоморству. Мушкарци и жене, ипак, покушавају да се воле, али то могу само кришом...«

Ако *Вукашин Катић*, грађански интелектуалац, *dictus orbis* Србије почетком нашег века (прототип Љубе Стојановића и Јована Скерлића) доминира рапсодијом *Време смрти*, онда његов син *Иван Катић*, црвени иноверац и идеолошки сужањ, улази на странице триптихона »Време зла« уметнички моћно обликован, диференциран и несводљив са поређењима. И као што Вукашин не прихвата политичке компромисе, тако ни Иван не прихвата дневну парламентарну бурлеску. А ипак ће Иван Катић, ради Историје која се сва редуковала на Интернационалу, издати и изневерити оца. Фамилија Катић у трећој већ генерацији завршава своју пустиловину, своје трагање за изгубљеном Историјом, а пуним прегрштима, грабећи живот.

За митском и легендарском мотивацијом Ћосић (као и Црњански (Сеобе) или Растко Петровић (Дан шести), посеже тамо где му историјска грађа не пружа довољну и одговарајућу мотивацију. Другим речима, односно речима Мухарема Первића, Ћосић историјску грађу сагледа из митопејске перспективе. Почецима тежимо, крајевима се отимамо;

почетак коме се враћамо крај је од кога бежимо. Историја, као и Ћосићева трилогија почиње као трагедија, а завршава се као фарса.

Вукашин Катић је сав једна унутарња беседа или унутарњи монолог, разговор са собом. Политичар, интелектуалац, коме време лежи на плећима, одговоран за све, он трага за оном осетљивом тачком где се историја, политика и филозофија удружују, или бар додирују, приближавају. Он настоји да учествује у државним и политичким пословима, и да сачува слободу и интимност доживљавања, мишљења, расуђивања, одлучивања. Вукашин Катић је она немирна и осетљива савест која уопштава различита политичка, етичка и интелектуална гледишта, идеје, савест стављена пред драматичан избор, оптерећена сувишном одговорности, растргана и подељена осећањем личног достојанства и интегритета и захтевима времена, рата, политике, савест која не престаје да се пита, двоуми. Овакав непоткупљиви Вукашин Катић, човек који види даље и шире, јунак динамичне и чисте свести и савести, опседнут великим и крупним мислима и осећањима, човек за кога опште брига долазе пре личних, прави је Ћосићев јунак.

Ако бисмо дали маха журналистичким поређењима, ја бих за вас драги читаоци, рекао да се »Време зла« може поредити са Толстојевим романом »Рат и мир«, као што се Иван Катић, френетично заиграо својим наочарима, још мирније душе може поредити са кратковидим Пјером Безуховим. Уосталом, ако имате и малу библиотеку, једну полицу само, можете поред »Рата и мира« држати (са обе руке) и »Време зла« са »Верником« па челу!

И за »Време зла«, могу се поновити речи и Мухарема Первића над моравским квартетом »Време смрти«:

»Као романсијер, Ћосић је баггиник културних, друштвених и књижевних традиција; он не жели да буде одвећ личан. Њега занимају национално искуство, оно што се у традиционалном језику намеће као заједничко, битно искуство. Славни историјски догађаји васпостављају се у великој класичној романсијерској форми, у форми романа с почетка овог века. »Време смрти« је прожего чврстом вером да је историја извор самосвести, да се стварност може обухватити смислом. Иза приповедања стоји романсијер који верује да се приче још увек могу причати, да се стварима зна почетак и крај, романсијер способан да схвати своје личности и предвиди њихова понашања«.